

Ur Mikael Börjesson, et al. (eds.), *Fältanteckningar. Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady*, Skeptronserien, SEC, Uppsala universitet, 2006, 435p.

Lydia Wahlström på de kvinnopolitiska fälten

Inger Hammar

Lydia Wahlström (1869–1954) kom som en av den svenska kvinnorörelsens mera framträdande gestalter att delta i den svenska samhällsdebatten under några decennier kring sekelskiftet 1900. Åren 1892–1898 var Lydia Wahlström ordförande i Uppsala Kvinnliga studentförening. 1900–1934 verkade hon som studierektor vid Åhlnska skolan i Stockholm. 1905–1927 var hon även anställd vid Privata högre lärarinneseminariet. Åren 1909–1911 innehade Lydia Wahlström ordförandeposten i Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR), 1908–1917 var hon vice ordförande i Fredrika-Bremer-förbundet och 1904–1918 deltog hon som styrelseledamot i Akademiskt Bildade Kvinnors Förening (ABKF). Förutom sin vetenskapliga produktion utgav Lydia Wahlström populärvetenskapliga skrifter och tendensromaner. Hon var dessutom en livlig debattör i tal och skrift. Med inlägg i kulturella, teologiska och politiska frågor stödde hon under ett långt liv den svenska kvinnokampen och år 1933 utkom hennes skrift *Den svenska kvinnorörelsen*. År 1939 tilldelades Lydia Wahlström av regeringen professors namn. Under andra världskriget var hon i tal och skrift en aktiv motståndare till nazismen. Efter en kort bakgrundsskildring kommer jag att fokusera min framställning kring Lydia Wahlströms kamp på tre fält; det intellektuella/akademiska, det teologiska/kyrkliga och det politiska/offentliga.

Lydia Wahlström föddes 1869 som den yngsta av fyra systrar och det var i Barakarö prästgård i Västmanland hon framlevde sina tidiga uppväxtår. Barndomen präglades enligt Lydia Wahlströms egna utsagor i memoarer och minnesskildringar av en känslomässigt varm bindning till fadern och en kylig relation till modern. Den bild hon tecknar av sin mor uppvisar en kvinna med stor viljekraft och en arbetskapacitet utöver det vanliga. Fadern skildras som kärleksfull, men oföretagsam och utan ambitioner i sin yrkesutövning. Livet igenom hyste Lydia Wahlström misstanken att fadern blev besviken över att även hans fjärde barn befanns vara en dotter.

Lydia Wahlström närde tidigt en dröm om att få bli präst som sin far. I den lutherska enhetsstat hon föddes in i var detta en omöjlighet. Rollen som *persona publica* (offentlig person) i kyrka och stat var förbehållen mannen. Kvinns kallel-

segärning var förutbestämd av hennes biologiska status och hennes verksamhetsfält var hushållsståndet. Där skulle hon som maka, mor, dotter, syster eller tjänarinna utföra sin livsgärning. Den lutherska enhetsstaten krackelerade från mitten av 1800-talet men dess genusordning övertogs till stora delar av en framväxande borgerlighet. Enligt tidens norm utmärktes den sanna kvinnligheten av undergivenhet, passivitet och fromhet. Mot detta kvinnoideal protesterade Lydia Wahlström redan under uppväxten. Maka-, moders- och husmodersrollen avvisade hon i 13-årsåldern och som 16-åring började hon drömma om en universitetskarriär. Förebild och sporre för den unga Lydia var vid denna tid matematikern Sonja Kovalevsky.

Den tragiska omständigheten att Lydias mor vid ett tillfälle sökte ta sitt liv och i samband med detta kom under vård, ledde till att yngsta dottern placerades på ett skolhem där hennes studiehåg växte under en inspirerande lärares ledning. Den övriga familjens skeptiska inställning till högre kvinnobildning hindrade inte Lydia i hennes studieambitioner. Målet blev att erövra den vita mössen. Hösten 1886 påbörjade Lydia sina studier vid Wallinska gymnasiet för flickor i Stockholm. Hon kunde väl hävda sig i sin nya skolmiljö och redan efter två år var hon redo att avlägga studentexamen. Studentbetygets laudatur i mogenhet upplevdes som en triumf och enda smolket i bägaren var att studentmössan vid denna tid var förbehållen manliga studenter. Lydia trotsade emellertid konvensen och lät fotografera sig i studentmössa och kortklippt hår. Den nyblivna studentskan fick rykte om sig att vara emanciperad – vid den tiden ett begrepp med negativa konnotationer både i Stockholm och Uppsala.

Efter avlagd studentexamen år 1888 fortsatte Lydia Wahlström sina studier vid Uppsala universitet. Övertygad om att hon genom hårt arbete och intellektuell förmåga skulle bryta det akademiska fältets motstånd anslöt sig Lydia Wahlström i september samma år till Vestmanlands-Dala nation vid Uppsala universitet. Redan i mars 1892 bildade Lydia Wahlström tillsammans med några kamrater en studentförening i Uppsala. De kvinnliga studenternas forering för offentlighet hade börjat. I Uppsala kvinnliga studentförenings protokollbok får man en bild av den aktivitet de utvecklade under de första åren. Under Lydia Wahlströms ordförandeskap diskuterades redan vid första sammanträdet lämpligheten i att offentligt uppträda i den traditionella studentmössan. Föreningen anlade från början en seriös profil med föredrag och diskussion vid varje sammanträde. Ambitionen var hög bland de kvinnliga pionjärerna, men av *alma maters* döttrar krävdes vid denna tid mer än goda studieresultat. För att få acceptans i akademiska världen måste de också ge prov på ett oklanderligt levnadssätt. I motsats till sina manliga kamrater – som i kraft av sitt könskodade intellekt i alla tider haft hemortsrätt på den akademiska arenan – måste de kvinnliga studenterna uppvisa ett könskodat kapital – sedlighet – för att få passersedel till universitet och högskolor. Lydia Wahlström hade redan under sin tonårstid reagerat över tidens dubbelmoral och i

1880-talets sedlighetsdebatt ställde hon sig sympatisk med dem som krävde att den sexualnorm som hittills förelagts kvinnan framledes skulle gälla båda könen. Som ordförande i kvinnliga studentföreningen i Uppsala förordade Lydia Wahlström en sträng moralkodex och med skepsis betraktade hon de kvinnliga studenter som på studiernas bekostnad ägnade sig åt nöjen och kärleksrelationer. När de kvinnliga studenterna vid ett tillfälle i början av 1890-talet anklagades för bristande moral mobiliserade hon studentkår, rektorsämbete och tidens kvinnorörelse för att förmå dessa instanser att dementera ryktes-spridningen. För att motverka alla fördomar om kvinnors undermåliga intellekt och bristande studieambitioner påbjöd hon en hög ambitionsnivå för sig själv och sina kamrater.

Lydia Wahlströms övertygelse om det förtjänstfulla i att kvinnor förvärvade universitetsbildning var förbehållslös. Själv blev hon den fjärde kvinnan i Sverige som erövrade doktorsgraden. Inspirerad av professor Harald Hjärne och hans historiska seminarium disputerade Lydia Wahlström år 1898 på en avhandling om Sveriges förhållande till Danmark 1788–1789. Tidningen *Fyris* gav i sitt referat av disputationen en elege åt respondenten för det frimodiga sätt på vilket hon försvarat sin avhandling. Studierna hade krönts med framgång. Universitetsvärlden erbjöd emellertid inga avancemangsmöjligheter för kvinnor på grund av regeringsformens § 28 som stadgade att statliga fullmaktstjänster var förbehållna män. Förvägrad tjänst vid rikets universitetet på grund av könsbarriären accepterade Lydia Wahlström vid sekelskiftet 1900 en tjänst som studierektor vid Åhlinska skolan i Stockholm. Detta innebar ingalunda att hon gav upp kampen för kvinnans integrering i den akademiska världen. Tillsamman med likasinnade grundade hon år 1904 Akademiskt Bildade Kvinnors Förening. För Lydia Wahlström kom föreningen att bli en viktig mötesplats för samtal och debatt. Dessutom tjänade den som plattform för agitation i den kamp som ytterst syftade till att inlemma kvinnan på det intellektuella/akademiska fältet.

I det offentliga samtalet kom Lydia Wahlström att uppträda som språkrör för de kvinnor som utifrån en kristen verklighetsuppfattning krävde emancipatoriska reformer. Lydia Wahlström uppger i sina memoarer att hon fått en chock den dag hon insåg att hennes könstillhörighet skulle lägga hinder i vägen för hennes planer att bli präst. Tidigt revolterade hon mot den teologiska tradition som med hjälp av enskilda bibelutsagor krävde subordination av kvinnan och förvägrade henne en aktiv roll i samhällslivet. Hon tog avstånd från en kallelse-syn som gav prioritet åt maka-, moders- och husmodersrollen och till en bibeltolkning som bjöd kvinnan att underordna sig patriarkatet ställde hon sig djupt kritisk. Den som med bibehållande av sin kristna livsåskådning ville argumentera för kvinnofrigörelse hade dessvärre ingen hjälp att hämta hos dem som förfäktade att Bibeln måste tolkas bokstavligt. Alltför många bibelutsagor gav stöd för tanken att kvinnan skulle inta en underordnad ställning i relation till mannen. En gynnsam faktor i kampen för likställighet var därför att det under

1800-talets gång uppträtt ett antal teologer som hävdade att Bibeln likt annan litteratur borde granskas med historisk-kritisk metod och som samtidigt framhöll att den kristna tron inte i grunden hotades av att Bibeln blev föremål för vetenskaplig forskning.

Med entusiasm hälsade Lydia Wahlström den nya bibelkritiken. Redan år 1894 avhandlade hon under rubriken "Hvad är sanning?" den historisk-kritiska skolans åsiktsföreträdare och deras förhållningssätt i den teologiska debatten. Artikeln publicerades i Fredrika-Bremer-förbundets språkrör *Dagny*. Den religiösa ståndpunkt Lydia Wahlström representerade väckte uppskattning hos tidskriftens *primus motor* Sophie Adlersparre, som gärna såg att Lydia Wahlströms teologiska linje gavs större utrymme i tidskriften. Kring sekelskiftet 1900 kom emellertid den linje som hade sitt upphov i Fredrika Bremers teologiska emancipationsretorik att ersättas av sekulära ideologsystem. Liberala och socialistiska idériktningar vann efterhand alltmer terräng bland kvinnosakens förkämpar. I det expansiva läge som kvinnosaken befann sig var det av vikt att uppvisa en enad front för att avvärja alla dem som motsatte sig emancipatoriska reformer. Fredrika-Bremer-förbundet föredrog att tona ner det teologiska idégodset för att uppnå konsensus kring kvinnosaken. Inte minst Lydia Wahlströms önskan att ge *Dagny* en liberalteologisk profil och hennes tendens att i religionen se ett nödvändigt emancipationsideologiskt fundament torde ha väckt farhågor om en splittring bland kvinnosakens företrädare. För den som likt Lydia Wahlström bejakade en kristen verklighetsuppfattning gällde det emellertid att omdefiniera och omtolka kallelsebudskapet så att kvinnan fick inflytande i offentligheten – inte att kasta det kristna idéarvet överbord. I sitt engagemang för en teologisk nytolkning av kvinnans samhällsstatus var Lydia Wahlström till synes outtröttlig. I debattartiklar och på teologiska symposier, i populärvetenskapliga skrifter och skönlitterära epos argumenterade hon mot den ortodoxa falang som vägrade ge avkall på kyrkans traditionella kvinnosyn. I liberalteologisk dräkt framträdde hon även som förespråkare för kvinnliga präster. Själv förvägrad rätten till prästämbetet stödde hon under decennier de kvinnor som i denna gärning såg sin rätta kallelse. På det teologiska/kyrkliga fältet förde Lydia Wahlström en livslång kamp för att få tolkningsföreträde med en ny syn på kvinnans kallelse.

I det politiska samtalet kom Lydia Wahlström att framstå som representant för högern. Med sin övertygelse om nödvändigheten av en stark stat, ett starkt försvar och bibehållet samband mellan stat och kyrka inrangerades hon i tidens samhällsbevarande falang. Dilemmat var att man i dessa kretsar ställde sig oförstående till hennes emancipatoriska patos. I förändringsbenägna kretsar, där man i större utsträckning stödde kvinnokampen, ägde hon heller ingen självklar hemortsrätt. I den offentliga debatten framträdde hon snarast som "en politisk vilde". I kampen för medborgerliga rättigheter anslöt Lydia Wahlström tidigt till rösträttsrörelsen och hon var en av dess ivrigaste propagandister. Redan år 1902 blev hon styrelsemedlem i Stockholmsföreningen för Kvinnans politiska

rösträtt och 1906 övertog hon ordförandeskapet över föreningen. Det var samma år som en högerministär med Arvid Lindman i spetsen tog över regeringsmakten och Lydia Wahlström åtog sig att agitera för rösträtt i konservativa kretsar. Uppgiften var inte lätt och hennes strategi gick ut på att söka få gehör för tanken att kvinnor värnade om hem, stat och moral och att de utgjorde en garanti mot samhällsrevolutionerande krafter i tiden.

Ett av Lydia Wahlström viktigaste debattinlägg under rösträttsperioden var skriften *Statsintresset och kvinnans rösträtt* från 1909. Den ingick i en serie som i agitationssyfte utgavs av LKPR. Skriften blev vida uppmärksammas för sin statsvetenskapliga framtoning. Det är värt att notera att Lydia Wahlström inledningsvis söker avböja männen den skuld som vanligen tillmättes dem i internationella rösträttssammanhang. Ursprungligen var det en maskulin beskyddarinstinkt snarare än maktbehov som försatt kvinnan i en underordnad position. Förmyndarskapets tid var emellertid förbi och tiden var nu mogen att släppa fram kvinnan som fullvärdig medborgare. Såväl skyddslagstiftning som äktenskapslagstiftning behövde revideras. Den reformverksamhet som resulterat i ökade verksamhetsområden för kvinnan hade bejakats av männen eftersom den i första hand dikterats av ekonomiska villkor. När det gällde rösträtten, som ytterst var en maktfråga, tvekade däremot männen att gå kvinnorna till mötes. Nu var det emellertid inte rättigheter utan skyldigheter som kvinnorna eftersträvade genom rösträtten. Allt tal om bristande mognad bland kvinnorna var hyckleri så länge kravet på allmän rösträtt för män var okontroversiellt. Att kvinnornas intresse hitills riktats mot hemmet och den privata sfären hade historiska förklaringar. De dygder kvinnan utvecklat i hemsfären borde nu komma samhället till godo. Skräcken för att socialistkvinnorna skulle äventyra samhälls stabiliteten om allmän rösträtt blev genomförd var omotiverad eftersom alla kvinnor oavsett partitillhörighet värnade om hemmet och därmed också om samhällsfriden. I de länder där kvinnorna fått rösträtt hade de bevisligen utövat ett gott inflytande i samhället och allt tal om sjunkande födelsetal och vikande äktenskapsfrekvens i samband med kvinnlig rösträtt var obevisat tal. Avslutningsvis framhöll Lydia Wahlström i sin artikel att det efter den nesliga unionsupplösningen 1905 krävdes nationell samling i Sverige. I denna situation stod kvinnorna villiga att inträda i fosterlandets tjänst, försäkrade hon.

Så länge Lindman satt vid makten fungerade Lydia Wahlström som en länk mellan höger- och vänsterkrafter och åren 1909–1911 axlade hon ordförandeskapet i LKPR. När det befanns att högern alls inte var villig att föra upp frågan om kvinnlig rösträtt på agendan sattes neutralitetsandan på prov. Splittring uppstod i de kvinnopolitiska leden och år 1911 valde Lydia Wahlström att lämna ordförandeposten – förebärande sjukdom. Fatalet nog för den samlade kvinnorörelsen utspann sig denna maktstrid i samband med det internationella rösträttsmötet i Stockholm. I det uppkomna läget bemödade sig alla om att dämpa stridigheterna för att kunna uppvisa en enad front gentemot rösträttsmotstånd-

darna. Lydia Wahlströms avhopp från ordförandeposten i LKPR innebar inte att hennes intresse för kvinnlig rösträtt mattades. Både i tal och skrift framträdde hon alltjämt i offentligheten. Hon var en stridbar natur och tycks av allt att döma ha trivts i rampljuset och på barrikaderna. Pressklipp från 1900-talets första decennier visar på intensiteten i hennes rösträttsengagemang. Som föredragshållare tycks Lydia Wahlström ha rönt uppskattning både hos sympatisörer och motståndare. Debattinläggen var ofta kryddade med anekdoter och det kontroversiella budskapet modererades genom humoristiska inpass som verkade avväpnande på auditoriet.

Lydia Wahlström uppvisar ett livslångt engagemang för kvinnosaken. Långt efter det att allmän rösträtt blivit genomförd uppmuntrade hon sina medsysstrar att medverka till att kvinnan fick ökat inflytande över det politiska/offentliga fältet. Bakom hennes kamp låg ytterst en ambition att radera tidens misogynna genusordning.